

BAKI DÖVLƏT UNIVERSİTETİ
İLAHİYYAT FAKÜLTƏSİNİN

**ELMİ
MƏCMUƏSİ**

№ 10 SENTYABR (EYLÜL) 2008

İSLAMDA İLK TƏHSİL OCAĞI

Xaqani Abbasov

“Yaradan Rəbbin adı ilə oxu”

İnsanlardan, başqa sözlə, dövrünün eybəcərliklərindən qaçaraq Məkkə yaxınlığındakı Hira mağarasında öz düşüncələri ilə baş başa qaldığı, yaradanına ibadət etdiyi vaxt Allahın öz mələyi vasitəsi ilə sevgili Peyğəmbərimizə vəhy etdiyi kəlimələr məhz yuxarıda qeyd etdiyimiz “İqra” sürəsindəki ayətlər oldu. 23 il ərzində nazil olan müqəddəs ayələrin ilkinin məhz “oxu” əmri ilə başlaması heç də təsadüfi deyildir. Bu İslamın elmə söykənən, biliyə qiymət verən, savadlı insanları dəyərləndirən mütərəqqi bir din olmasına dəlalət edən amildir.

Həqiqətən də, İslamın elmə böyük dəyər verməsi haqqında çox yazılıb, çox danışılıb. Heç şübhəsiz, müsəlmanların müqəddəs kitabı “Quran-i Kərim” ibadətlər toplusundan ibarət deyil. O, eyni zamanda, “riyazi hesablamaları, yerin cazibə qüvvəsini, kimyəvi elementləri, insanın ana bətnindəki rüşeym halından ta doğuluşuna qədərki mərhələli inkişafını, tibb ələminə hələ məlum olmayan bir çox xəstəlikləri və onların müalicəsini əks etdirən bir kitabdır” (1)

Bu baxımdan, Hicrətin elə günlərindəcə Suffa məktəbinin meydana gəlməsi və həzrəti Peyğəmbərin nəzarəti altında get-gedə təşəkkül tapması, formalaşması bir qanunauyğunluqdur. Bu yazımızda İslamın ilk təhsil mərkəzi kimi tanınan və neçə-neçə görkəmli alimlərin, hədis rəvaylərinin yetişməsinə mühüm rol oynayan Suffa məktəbindən, həyatlarını bu məktəbə həsr etmiş səhabələrdən və həmin səhabələr haqqında nazil olmuş ayətlərdən bəhs edəcəyik.

Suffanın meydana gəlməsi

Rəsulallah Mədinəyə hicrət etdiyi vaxt ilk növbədə namaz qılınması və dini tədrisin həyata keçirilməsi üçün bir məscid inşa etmək qərarına gəldi. Məhəmməd Peyğəmbərin (s.a.v.) dəvəsi bugünkü Məscid-i Nəbəvinin olduğu yerdə dayanmış, rəsulallah da “inşallah mənzilimiz buradır” buyurmuşdur. Bu yerin kimə aid olduğu araşdırıldıqda məlum oldu ki, ərazi Amr oğulların-

dan Sehl və Süheyl adında iki yetim uşağa məxsusdur. Həzrəti Əbu Bəkir tərəfindən ərazinin pulu sahiblərinə ödəndikdən sonra inşaata başlandı. (2)

Məscidin inşaatında mühacir (Məkkədən hicrət edənlər) və ənsarlar (yerli mədinəlilər) başda olmaqla bütün müsəlmanlar böyük həvəs və səylə çalışmışlar. Tikinti işləri vaxtı Rəsulallah kərpic daşıyarkən müsəlmanlardan biri “Ya Rəsullah, ona ver mən daşımı” deyir. Həzrəti Məhəmməd isə ona belə cavab verir: “Sən başqasını götür. Allaha məndən daha möhtac deyilsən”.

Məscid üç ayrı hissəyə bölünmüşdü: Məscidin qiblə hissəsində namazların qılındığı böyük hissə; Rəsullahın və onun həyat yoldaşlarının otaqları; məktəb və bəzən də yataqxana vəzifəsini daşıyan suffa hissəsi. Üstü xurma budaqları ilə örtülmüş Suffa adlanan hissə məscidin şimal divarını əhatə edirdi. Burada qalan və təhsil alan səhabələr isə ashab-i suffa kimi adlandırılmağa başladı. (3)

Məhəmməd Həmidullah öz əsərində Suffanın namaz qılınan hissədən daha geniş olduğu fikrini irəli sürür və bunu belə izah edirdi ki, Suffada oxuyan tələbələr gecələri də eyni yerdə yatırdılar. Başqa sözlə, yatılan yerin oturlan yerdən daha böyük olması gərəkir. Bundan başqa, Mədinəyə gələn qonaqların əksəriyyəti məhz suffada qalırdı. (4).

Ashab-i Suffa ilə bağlı Ayələr

Quran təfsirçilərinin izahlarına görə, Quran-i Kərimdəki bəzi ayətlər suffada qalan səhabələr, yəni ashab-i suffa haqqında nazil olmuşdur. Əl-Ənam sürəsinin 52-ci ayəsinin nüzul səbəbi bir sıra müfəssirlər tərəfindən belə açıqlanır: Qureyş tayfasından olan bəzi insanlar Məhəmməd peyğəmbərin yanına gələrkən onun ətrafında suffa əhlindən Bilal Həbəşi, Salman Farişi, Ammar bin Yasir kimi kasıb səhabələrin oturduğunu görürlər. Ona lağ üçün “Ya Məhəmməd, sən qövmindən vaz keçərək bunlaramı qoşuldun? Biz bunların ardınca gedəcəyik? Bunları yanından qovsan biz sənənin məclisinə gələrək sənənlə danışib, sənə tabe olaraq” dedilər. Bu zaman qeyd etdiyimiz Əl-Ənam sürəsinin 52-ci ayəsi nazil olub. Ayətin məzmunu belədir: “Rəblərinin rizasını istəyərək sabah və axşam ona dua edənləri yanından qovma. Onların hesabından sənə bir şey lazım olmaz. Sənənin hesabından da onlara bir şey lazım deyil. Buna görə də, onları qovsan zülmedənlərdən olarsan”.

Suffa əhlinə aid edilən ayətlərdən biri də Tövbə sürəsinin 122-ci ayətidir. Ayədə buyrulur: "...Bununla bərabər mömünlərin toplanıb hamısının birdən səfər çıxmaları düzgün deyildir. Onlardan bir qismi din elmlərini öyrənmək və qəbilələr savaştan döndüyü zaman onları Allahın əzabı ilə qorxutmaq üçün qalmalıdır. Bəlkə Allahın qəzəbindən çəkinirlər".

Allah rızası üçün elm öyrənən alimlə Allah yolunda çarpışan mücahidin bərabər tutulması qısa müddət ərzində tələbə və müəllimlər üzərində təsirini göstərmiş, məscid-i nebevi və suffa bir elm ocağı halına gəlmişdi.

Bu ayət suffa əhli üçün nazil olsa da, hökmü ümumdür. Yəni, Allah rızası üçün düşməyə qarşı vuruşan, Allah rızası üçün elmlə məşğul olan və ya Allah rızası üçün xeyirxahlıq göstərən şəxslərə də şamil edilir.

Əhl-i Suffanı kimlər təşkil edirdi?

Kasıb və evsiz səhabələrin bir qrupu Mədinədə inşa edilən məsciddəki suffa adlanan hissədə qalaraq, eyni zamanda ibadət edirdilər. Həzrəti Peyğəmbər və onun tövsiyyəsi ilə bəzi səhabələr tərəfindən onlara göndərilən yeməklərlə keçinən bu səhabələrə ehl-i-suffa, başqa sözlə, əshab-i suffa adı verildi.

Rəsulallah və səhabələr haqqında İbn Sad belə deyir: " Əhl-i Suffa Rəsulallahın səhabələrindən elə bir qrup idi ki, onların yaşamağa yerləri belə yox idi. Onlar məsciddə yaşayırdılar. Axşam yeməyi vaxtı Allahın rəsulu onları çağırır və qruplara bölərək imkanlı səhabələrin evlərinə göndərirdi. Bir qrupu isə öz evinə dəvət edərdi" (5)

Özünün "Hilyetü-l-Evliya" əsərində Əl-İsfahani suffa əhlini belə təsvir edir: "Haqqa bağlılıq onları dünya mallarından bir şeyə meyl etməkdən uzaqlaşdırdı və onları dünya malı üçün dini vacibləri tərk etməkdən qorudu. Onlar dünya malından uzaqlaşmış özünü Allah yoluna verənlərə öndər oldular. Onlar qohum-əqrabaya və ya dünya malına güvənmədilər. dünyada itirdiklərinə heyifslənmədilər, axirət üçün qazandıqlarına da güvənib sevinmə bilmədilər. Onlar ticarət və dünyəvi məşğuliyyətlərin Allahı zikrdən vaz keçirə bilmədiyi, itirdiklərinə üzülməyən, qazandıqlarına sevinməyən şanslı insanlardır".(6)

Yeri gəlmişkən qeyd edək ki, səhabələrin çoxu ticarət və ya əkinçiliklə məşğul olurdu. Suffanı təşkil edən səhabələr isə bütün həyatlarını elm və irtifana həsr etmişdilər. Onlar daim Allah rəsulunun yanında olur, onun elmin-

dən faydalanmağa çalışırdılar. Bunların ailələri, vaxtlarını alacaq başqa dünyəvi işləri yox idi. Onlardan biri evləndiyi zaman radan ayrılırdı. Suffa əhli adətən odun toplayaraq satır və əldə etdikləri kiçik qazanla kifayətlənirdilər. (7)

Artıq suffənin yaranması ilə islam təhsili yeni şəkə bürünür, buradakı dərslərə bilavasitə həzrəti Peyğəmbər nəzarət edir, dərslər verirdi. Beləcə, Qərbdə əsrlər sonra meydana çıxacaq “kütləvi təhsil”in modelinin də təməli atılmışdı. Bu işdə həzrəti Məhəmməd Peyğəmbər tək deyildi. Gündüzlər suffə tələbələri üçün təyin edilən müəllimlər elm və dini prinsipləri onlara öyrətdirdilər. Ubadə b.es-Samit orada yazı dərsləri verib, Quran öyrətmişdir. Said b.el-As isə yazı öyrədən bir müəllimdir. O, çox gözəl xəttat idi.

Suffədə təhsil alan tələbələrin sayının 400 nəfər olması haqqında rəvayətlər var. Ancaq bu rəqəm gündüzlər orada elm öyrənənlərin sayını da göstərə bilərdi. Çünki, İbn Hanbələ görə orada daim qalib təhsil alanların sayı 80 nəfərə qədər idi.(8)

Əslində suffənin sayı həmişə eyni olmurdu. Belə ki, bəzən çoxalır, bəzən azalırdı. Onlardan bəziləri evləndikdən sonra oradan ayrılan və ya səfərə gədənələr də olurdu. Kənardan islam dinini öyrənməyə gələn heyətlərin sayı bəzən lap çox olurdu.

Suffə müntəzəm təhsil verən, daimi tələbələri olan bir tədris müəssisəsi kimi idi. Suffə gündüzlər konferans salonu, gecələr isə tələbələrə ev funksiyasını da daşıyırdı. Çünki əksərən ehli suffə Mədinədə qohumu və evi olmayan səhabələrdi. İbn Məsud, İbn Ömər, Ebu Hureyrə, Salman el-Farisi, Əbu Zər, Hanzala, Bilal və başqa səhabələr məhz belələrindən idi.

Gecələri namaz qılan, elmlə məşğul olan, vaxtlarının böyük qismini öyrənmək və öyrətməklə keçirən tələbələrin əksəriyyəti kasıb idi. Heç düz əməlli paltarları olmazdı. (9) Sənət sahibi olanlar öz sənətləri ilə məşğul olar, bəziləri isə su daşımaq, odun yarmaq və başqa kimi təsadüfi işlərlə ruzilərini qazanırdılar. Beləcə başqalarına da yük olmamağa çalışırdılar. (10)

Ehli-Suffə kasıb və həddən çox ehtiyac içində yaşasa da, əsla dilənməzdi. Qarınları çox vaxt ac olsa da, köülləri tox idi. El-Baqara surəsinin 273-cü ayətində də deyildiyi kimi onlar heç kimdən bir şey istəməzlər, istəməkdən çəkinir, sıxılırdılar. Vəziyyətlərini bilməyən onları varlı zənn edərdi. Həzrəti Peyğəmbər sədəqə olaraq ona verilən ərzaqları qəbul etmədiyini üçün onları suffə əhlinə göndərirdi. Onların bir qismini özü doydurur, bir

qismini isə varlı səhabələrin evinə göndərirdi. Bütün bunlar Məhəmməd Peyğəmbərin suffə əhlini daim düşündüyünü, onlarla yaxından maraqlandığını, ehtiyaclarını aradan qaldırmağa çalışdığının şahidi oluruq. O, bununla da tam örnək olası iş görmüşdür. Onun hərəktlərindən belə qənatə gəlmək olar ki, müəllim tələbələrinə maddi imkanlar təmin etməyə çalışmalıdır.

İslam qadına da bu mövzuda layiq olduğu yeri verir. Allın elçisi “ Elm qadın və kişi olaraq hər bir müsəlmana vacibdir” buyurarkən ayırım etməmiş və praktikada da bunu nümayiş etdirmişdir. O, həftənin bir gününü qadınların təhsil almasına ayırmışdı. (11)

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Qumru Şəhriyar. Quran və təbabət. “Azərbaycanda tibb elminin tarixi problemləri” I Respublika elmi konfransının materialları, 1-2 fevral, 2005
2. Baktır, Mustafa, Ashab-i Suffa: İslamda İlk Egitim Müəssisəsi, Timaş Yayınları, İstanbul 1990, səh.19
3. Köksal, Asim, İslam tarixi, İstanbul, 1969, 1/87
4. Məhəmməd Həmidullah, İslam Tarixi Dərsləri, tərcümə Ruhi Özcan, Erzurum, 1976, 40-41
5. İbn Sad, Ət-Tabakatül-Kübra, Beyrut, 1960
6. Əl-İsbehani, Ebu Naim Əhməd bin Abdulah, Hilyetü-l-Evliya, Beyrut, 1967
7. Mevlana Şibli, Asr-ı Səadət, tərcüməçi Ö.Rza Doğrul, İstanbul, 1977
8. Əhməd b. Hanbəl, Müsnəd, III, 371
9. Buxari, Sahih, Salat, 58
10. Buxari, Sahih, el-Meğazi, 28
11. Buxari, Sahih, Elm, 45

RESUME

"Creation of Suffa and Inhabitants of Suffa"

Given article is about school "Sufi". As it is known, Prophet Mohammed paid much attention to a science and study. For the purpose of that, he has created school "Sufi" in Medina city. In article it is told about creation of this school, about functions and intentions. It is especially written about pupils, how they lived, studied and also what kind of aid they received from the Prophet.

РЕЗЮМЕ

"Создание Суффы и жители Суффы"

Данная статья написана о школе Суффе. Как известно, пророк Мухаммед очень делил внимание науке и учебе. С этой целью, он создал школу Суффы в городе Медине. В статье рассказывается о создании этой школы, о функциях и намерениях. особо пишется об учащихся, как жили, как учились и какую помощь они получали от Пророка